

Олена ПОПАДИЧ,
к.пед.н., доцент, доцент кафедри педагогіки і психології
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,
(Україна, Ужгород) popadicho@mail.ru
Зоряна ВАКОЛЯ,
викладач кафедри педагогіки і психології
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
(Україна, Ужгород) borotkanich_zory@mail.ru

РОЗВИТОК МОРАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ В УМОВАХ ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ СВІДОМОСТІ

У статті досліджено розвиток моральних цінностей іноземних студентів в умовах формування правової свідомості у вищому навчальному закладі, проведено аналіз понять іноземний студент, правове виховання, моральне виховання та ін.; запропоновано визначення понять «правове виховання іноземних студентів», «система морально-правового виховання іноземних студентів у вищому навчальному закладі», «правосвідомість іноземних студентів», «розвиток моральних цінностей іноземних студентів»; розглянуто фактори розвитку моральних цінностей іноземних студентів в умовах формування правової свідомості.

Ключові слова: іноземний студент, правове виховання, моральне виховання, правосвідомість, моральні цінності іноземних студентів та їх фактори розвитку.

Лит. 12.

Olena POPADYCH,
*Ph. D in pedagogical sciences, associate professor of the department of pedagogy and psychology SHEI «Uzhhorod National University»,
(Ukraine, Uzhhorod) popadicho@mail.ru*
Zoriana VAKOLIA,
*lecturer of the department of pedagogy and psychology
SHEI «Uzhhorod National University»,
(Ukraine, Uzhhorod) borotkanich_zory@mail.ru*

DEVELOPMENT OF MORAL VALUES OF FOREIGN STUDENTS WITHIN THE FORMATION OF LEGAL AWARENESS

The article dwells on the problem of the development of moral values of foreign students within the formation of legal awareness in a higher education institution. The author analyses such notions as a foreign student, legal education, moral education etc.; suggests the definition of such notions as «legal education of foreign students», «a system of moral and legal education of foreign students in a higher education institution», «legal awareness of foreign students», «the development of moral values of foreign students»; considers the factors of the development of moral values of foreign students within the formation of legal awareness.

Key words: foreign students, legal education, moral education, legal awareness, moral values of foreign students and the factors of their development.

Ref. 12.

Елена ПОПАДИЧ,

к.пед.н., доцент, доцент кафедри педагогики и психологии
ГВУЗ «Ужгородский национальный университет»,
(Украина, Ужгород) popadicho@mail.ru

Зоряна ВАКОЛЯ,

преподаватель кафедры педагогики и психологии
ГВУЗ «Ужгородский национальный университет»
(Украина, Ужгород) borotkanich_zory@mail.ru

РАЗВИТИЕ НРАВСТВЕННЫХ ЦЕННОСТЕЙ ИНОСТРАННЫХ СТУДЕНТОВ В УСЛОВИЯХ ФОРМИРОВАНИЯ ПРАВОВОГО СОЗНАНИЯ

В статье исследовано развитие нравственных ценностей иностранных студентов в условиях формирования правового сознания в высшем учебном заведении; проведен анализ понятий иностранный студент, правовое воспитание, нравственное воспитание и др.; предложено определение понятий «правовое воспитание иностранных студентов», «система нравственно-правового воспитания иностранных студентов в высшем учебном заведении», «правосознание иностранных студентов», «развитие нравственных ценностей иностранных студентов»; рассмотрены факторы развития нравственных ценностей иностранных студентов в условиях формирования правового сознания.

Ключевые слова: иностранный студент, правовое воспитание, нравственное воспитание, правосознание, нравственные ценности иностранных студентов и их факторы развития.

Лит. 12.

Постановка проблеми. Розвиток України як незалежної та самостійної держави пов'язаний із оновленням освітньої галузі, яка направлена на підготовку конкурентоспроможних фахівців як на внутрішньому, так і на європейському ринках праці. Саме тому вищі України залучають до навчання іноземних громадян, які, з одного боку, пропагують такі фундаментальні цінності західної культури, як права людини, права національних меншин, свобода пересування, лібералізація, парламентаризм, свобода отримання освіти будь-якого рівня тощо, що є невід'ємним атрибутом громадянського демократичного суспільства. З іншого боку, особисті права і привілеї іноземні студенти закріплюють за собою і розширюють з користю для себе (це негативний прояв правосвідомості іноземного громадянина). Такі недоліки правової свідомості – одна з причин вчинення правопорушень. Тому проблема формування правової свідомості іноземних студентів та розвиток моральних цінностей, зокрема, набуває важливого наукового значення. Актуальність проблематики відображено у положеннях Указу Президента України від 17 лютого 2005 року «Про заходи щодо вдосконалення системи вищої освіти України», наказах Міністерства освіти і науки України від 23 січня 2004 року «Про затвердження Програми дій щодо реалізації положень Болонської декларації в системі вищої освіти і науки України на 2004–2005 роки» та «Про проведення педагогічного експерименту з кредитно-модульної системи організації навчального процесу» та інших нормативних документах. Однак аналіз наукової літератури засвідчує, що в ній відсутнє комплексне висвітлення проблеми розвитку моральних цінностей іноземних студентів в умовах формування правової свідомості.

Аналіз досліджень. Сьогодні в Україні перед вищими навчальними закладами стоїть багато завдань, одне з яких – перебудувати навчальний та виховний процес у вищих

навчальних закладах таким чином, щоб навчити студента усвідомлювати, перш за все, духовні, естетичні, моральні та правові цінності. Різні аспекти проблеми дослідження розглядалися у працях багатьох дослідників, зокрема: І. Беха, М. Вебера, С. Вербицької, Н. Вознюка, Н. Волкова, М. Головатого, С. Гончаренко, Б. Додонова, М. Касьяненка, Я. Кічука, А. Кузьмінського, Д. Леонтєва, І. Лебідя, А. Малихіна, Д. Плинокоса, Т. Поніманської, К. Роджерса, В. Скребця, Н. Сінкевича, В. Сухомлинського та інших. Але доводиться констатувати відсутність узагальнювальних досліджень проблеми розвитку моральних цінностей іноземних студентів в умовах формування правової свідомості.

Мета статті. Постановка проблематики розвитку моральних цінностей іноземних студентів в умовах формування правової свідомості потребує комплексного наукового дослідження. У даній роботі ми розглянемо цю проблему за такими напрямками: 1) проаналізуємо поняття іноземний студент, правове виховання, моральне виховання, система морально-правового виховання іноземних студентів у вищому навчальному закладі, правосвідомість, моральні цінності іноземних студентів та фактори їх розвитку у взаємозв'язку; 2) надамо власне визначення поняттям «правове виховання іноземних студентів», «система морально-правового виховання іноземних студентів у вищому навчальному закладі», «правосвідомість іноземних студентів», «розвиток моральних цінностей іноземних студентів»; 3) розглянемо фактори розвитку моральних цінностей іноземних студентів в умовах формування правової свідомості у вищому навчальному закладі.

Метою статті є концептуальна розробка питання розвитку моральних цінностей іноземних студентів в умовах формування правової свідомості, що включає її теоретико-методологічне обґрунтування, а також висвітлення факторів розвитку моральних цінностей іноземних студентів.

Новизна дослідження полягає в тому, що вперше запропоновано визначення понять «правове виховання іноземних студентів», «система морально-правового виховання іноземних студентів у вищому навчальному закладі», «правосвідомість іноземних студентів», «розвиток моральних цінностей іноземних студентів»; охарактеризовано правосвідомість як елемент цілеспрямованого педагогічного впливу на формування особистості іноземного студента під час процесу правового виховання у вищому навчальному закладі, розглянуто фактори розвитку моральних цінностей іноземних студентів.

Виклад основного матеріалу. Оскільки процес формування правової свідомості як невід'ємної складової становлення особистості студента (у тому числі й іноземного) включає в себе розвиток моральних цінностей, а система цінностей і якостей особистості розвивається і проявляється через її ставлення до права, до себе, до людей, до моральних цінностей, то, на нашу думку, такий розвиток повинен реалізовуватися у змісті навчання і виховання. Правильна організація життя іноземних студентів у навчальних закладах, залучення їх до соціальних зв'язків забезпечує їхній розвиток, формування морально-правової поведінки та правосвідомості. Саме правове та моральне виховання як складові частини всього виховного процесу, метою якого є формування розвиненої особистості іноземного студента, є складною і багатоаспектною системою діяльності навчально-виховного закладу. Звичайно, багато моральних і правових цінностей засвоюються іноземним студентом у позанавчальний час, можливо, навіть через неправові та аморальні форми і засоби формування суспільної свідомості. Проте правове та моральне виховання формують створення спеціального інструментарію, спроможного донести до розуму і відчуття громадянина будь-якої країни моральні цінності, перетворити їх у переконання особистості і внутрішній орієнтир її правової поведінки. Проаналізуємо

основні категорії нашого дослідження, а саме: іноземний студент, правове виховання, моральне виховання, система морально-правового виховання іноземних студентів у вищому навчальному закладі, правосвідомість, моральні цінності іноземних студентів та фактори їх розвитку.

Одним з компонентів Болонського процесу та засобу формування єдиного європейського освітнього та наукового простору є студентська академічна мобільність. На думку С. Вербицької «студентська академічна мобільність – це процес здобуття студентом знань і навичок у вищому навчальному закладі країни, в якій він не має статусу громадянина, який передбачає безпосередній перетин кордону фізичною особою, з урахуванням попередньо здобутої освіти та з присвоєнням кваліфікацій чи наукового ступеня по закінченню терміну навчання» [2, 17]. Ми погоджуємося з думкою Д. Плинокоса, що «іноземний студент – це громадянин іншої держави, який не має права постійного проживання на території України, в'їхав в Україну з метою навчання та був зарахований до вищого навчального закладу. З одного боку, одного і того ж студента можна одночасно ідентифікувати як мобільного й іноземного. Але головною диференційною особливістю є визначення цього поняття для різних країн – для країни походження студента і для країни, що приймає цього ж студента експортера освітніх послуг. Для країни в якій навчається іноземний студент, а також для всіх інших країн, цей студент визначається як іноземний студент. Мобільним студента називають у тій країні, з якої він виїхав на певний проміжок часу. У разі повернення на батьківщину, студент залишиться мобільним, так як у нього вже буде досвід навчання за кордоном, але він буде продовжувати навчання в рідній країні в рамках національної системи освіти, тому перестане бути іноземним студентом» [10].

Як зазначає Н. Волкова, правове виховання – це виховна діяльність сім'ї, школи, правоохоронних органів, спрямована на формування правової свідомості та правомірної поведінки дітей [3, 117]. М. Касьяненко сутність правового виховання визначає як формування морально-правової культури, яка включає: систему знань через навчання, естетику, мораль, готовність дотримуватись правових норм, правову агітацію і пропаганду, виховання у душі поваги до законів, неприпустимість антисуспільних дій та порушень громадського порядку [6, 153]. Л. Нечипоренко, Я. Подоляк та В. Паснюк визначають правове виховання як організований і систематичний вплив на свідомість і почуття людини з метою формування у неї правосвідомості, поваги до конституційних норм та правопорядку, розвитку умінь, необхідних для дотримання норм права, законів і виконання свого суспільного обов'язку [8, 162].

Отже, з огляду на сказане, правове виховання іноземних студентів – це процес цілеспрямованого педагогічного впливу на суспільну й індивідуальну свідомість студентів, сутність якого полягає в досягненні громадянами інших країн високого рівня правової відповідальності, правосвідомості та культури правової поведінки. Мета правового виховання іноземних студентів – формування у них правової культури громадянина, що складається зі свідомого ставлення до своїх прав і обов'язків перед суспільством і державою, у якій проживає студент, з глибокої поваги до законів і правил людського співжиття, готовності дотримуватися й виконувати закріплені в них вимоги. Правове виховання не можна розглядати ізольовано від інших видів виховання: морального, політичного, етичного, трудового, естетичного, фізичного тощо. Розглянемо моральне виховання як одну з основних категорій нашого дослідження. Аналіз джерел вітчизняної педагогіки засвідчує незначні розбіжності в тлумаченні змісту морального виховання. Так, Т. Поніманська визначає цей напрям виховання

як «цілеспрямовану взаємодію дорослого і дитини з метою формування моральних почуттів і якостей, засвоєння моральних норм і правил, розвитку моральних мотивів і навичок поведінки» [12, 211], Н. Волкова – як «виховну діяльність школи, сім'ї з формування в учнів моральної свідомості, розвитку морального почуття, навичок, умінь, відповідної поведінки» [3, 110], а С. Гончаренко вважає, що «моральне виховання – один з найважливіших видів виховання, що полягає в цілеспрямованому формуванні моральної свідомості, розвитку морального почуття й формування звичок і навичок моральної поведінки людини відповідно до певної ідеології» [5, 216]. Однак дослідники одностайні в тому, що моральне виховання започатковується у родині, продовжується у дошкільних закладах, загальноосвітніх школах, пізніше – у вишах. На нашу думку, моральне виховання іноземних студентів у вищих навчальних закладах – це моральний розвиток особистості студента, який зароджує, визріває та розв'язує внутрішні й зовнішні протиріччя особистості, що детермінують якісні зміни в моральній свідомості та поведінці. Моральне виховання здійснюється шляхом засвоєння національних норм і традицій, багатой духовної культури народу. Українська наука адресує моральному вихованню, окрім завдання оволодіння загальнолюдськими і національними цінностями, також і розвиток почуттів, формування переконань, умінь та навичок моральної поведінки [9, 71]. Сформована моральність іноземного студента – це набір знань (зокрема, про моральні норми, моральні почуття, мотиви та звички моральної поведінки тощо) як складових соціальної, ключової компетентності, які дають можливість правильно поводити себе у суспільстві, в якому на даний час проживає студент.

Зазначимо, що система виховання – це сукупність взаємопов'язаних цілей і принципів організації виховного процесу, методів і прийомів їх поетапної реалізації у рамках певної соціальної структури та логічного виконання соціального замовлення. Система морально-правового виховання – це складне новоутворення, що інтегрує найважливіші знання про право та мораль, їх значення для студента, його виховання й розвитку; особливості функціонування студента в системі міжособистісних відносин; специфіку визначення життєвої перспективи людини в суспільстві та об'єднує їх у єдине логічне завершене ціле. Система морально-правового виховання іноземних студентів у вищому навчальному закладі – це організаційний і методологічний механізм, за допомогою якого суб'єкти правового виховання впливають на суспільну й індивідуальну свідомість іноземного громадянина, допомагаючи останньому сприйняти правові принципи й норми. У процесі морально-правового виховання в іноземного студента формується морально-правова відповідальність, правосвідомість, культура правової поведінки. Зупинимося на правосвідомості як одній з категорій нашого дослідження. У термінологічному словнику під правосвідомістю розуміють систему понять, поглядів, уявлень та почуттів із приводу чинного чи бажаного юридичного права, а також діяльності, пов'язаної з цим правом [4, 322]. Правова свідомість виникає як результат взаємодії особистості з правовим середовищем. У наукових дослідженнях правосвідомість визначається як: категорія філософії права; система відображення правової дійсності в поглядах, теоріях, концепціях, почуттях, уявленнях людей про право; ставлення людей до права, правового способу життя у системі правових знань, правових почуттів, переконань, вольових настанов; інтегративне, стійке утворення, яке охоплює системні знання про право, емоційно-оцінне ставлення до правових явищ і правопорядку, правову настанову і виражається у свідомому, добровільному виконанні правових норм [11, 38].

Структурними компонентами правосвідомості студентів постають правові знання, правові оцінки (уявлення), правові настанови, правова активність; складна інтегративна особистісна якість, що є поєднанням знань права, уявлень про правові явища, правових переконань і суб'єктивних вимог до права, яка характеризує ставлення до правової дійсності та визначає готовність до громадсько-педагогічної діяльності ціннісно-правового характеру [7, 7].

Спираючись на оціночні та інтегративні характеристики, ми формулюємо визначення, яке використовується у нашому дослідженні: правосвідомість іноземних студентів – це інтегративна особистісна якість, що передбачає системні знання про право, емоційно-оцінне ставлення до правових явищ, виражається у свідомому, добровільному виконанні правових норм і здійснює регулятивний вплив на поведінку особи під час проживання на території країни, де на даний час навчається студент. У результаті правовиховного впливу на свідомість іноземного студента виховується його певне ціннісне ставлення до норм права, усвідомлене їх розуміння, здатність обирати правомірний соціально доцільний варіант поведінки, який відповідає правовим настановам. Сформованість правосвідомості іноземних студентів визначається шляхом зведення воедино таких показників: правових знань, ціннісного ставлення до права країни, у якій навчається студент, готовності діяти відповідно до його норм та розвиненими моральними цінностями. Розглянемо останній показник сформованості правосвідомості іноземних студентів як одну з ключових категорій нашого дослідження.

Як відомо, цінність – це будь-яке матеріальне або ідеальне явище, яке має значення для людини чи суспільства, заради якого вона діє, витрачає сили, заради якого вона живе [1]. Основні цінності, які повинен пізнати іноземний студент, навчаючись у вищому навчальному закладі, є: національні цінності, ціннісне ставлення особистості до свого народу, Батьківщини, держави, нації, сімейні цінності, цінність особистості тощо. Однак саме моральні цінності, на нашу думку, є елементом компонентної структури правової вихованості іноземного студента – єдності і взаємозумовленості правової розвиненості, морально-правової обізнаності та готовності до життя у країні, де на даний час проживає та навчається студент. Саме правова розвиненість іноземного студента передбачає формування правосвідомості, яка дає змогу оцінювати дії, вчинки, поведінку, робити вибір, приймати рішення, розвивати моральні цінності, мотиви і потреби до самовдосконалення в аспекті культури правової життєдіяльності, що і стало предметом нашого дослідження.

Під факторами розвитку моральних цінностей іноземних студентів в умовах формування правової свідомості у вищому навчальному закладі ми розуміємо умови, які впливають на розвиток моральних цінностей. Розвиток моральних цінностей, на нашу думку, відбувається під впливом тих самих факторів (економічних, соціально-політичних, правових, ідеологічних, психологічних, організаційних), що й формування особистості в цілому. Традиційним є поділ факторів впливу на процес формування правосвідомості студента на внутрішні та зовнішні. Під внутрішніми факторами ми розуміємо вплив на формування правосвідомості молодшої людини її психологічних особливостей. До внутрішніх факторів відносимо психологічні особливості людського організму, розумові здібності, особливості характеру, вікові та індивідуальні особливості, рівень освітньої підготовки, засвоєння загальних понять культури тощо. На нашу думку, у своєму вищому прояві сформованість правової освіченості, правової вихованості, правової навченості і правової розвинутості у сукупності виступає показником правової свідомості іноземних студентів. Саме вищий навчальний заклад повинен створити передумови роз-

витку у іноземних студентів моральних цінностей в умовах формування правової свідомості у вищому навчальному закладі, які забезпечать чітку суспільно-правову позицію після закінчення вищого навчального закладу. Отже, розвиток моральних цінностей у іноземних студентів в умовах формування правової свідомості у вищому навчальному закладі, на наш погляд, повинен формуватися у навчально-виховному процесі комплексно, таким чином, щоб навчити студента усвідомлювати, перш за все, моральні та правові цінності.

Висновки. Система правового виховання у вищому навчальному закладі слугує тим механізмом, за допомогою якого суб'єкти правового виховання впливають на суспільну й індивідуальну свідомість іноземного студента, допомагаючи останньому сприйняти правові принципи і норми. У процесі правового виховання в іноземного студента формується правосвідомість. Ми розглядаємо правосвідомість іноземного студента як системну, педагогічно сформовану особистісну якість, яка закладається у потребах, настановах, прагненнях, переконаннях, мотивах і звичках правомірної, соціально активної поведінки особистості. Проведене дослідження щодо розвитку моральних цінностей іноземних студентів в умовах формування правової свідомості, на нашу думку, передбачає залучення студентів до правових цінностей через правові знання (зміст навчального матеріалу), усвідомлення, внутрішнє сприйняття через пізнавальну і практичну діяльність. Перспективи подальшої роботи вбачаємо у дослідженні такого компонента структури правової вихованості іноземного студента як професійно-правова обізнаність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТРАТУРИ

1. Вікіпедія. Вільна енциклопедія [Текст]. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <<http://uk.wikipedia.org/wiki>> – Загол. з екрану. – Мова укр.
2. Вербицька С. В. Міжнародна студентська академічна мобільність : етапи розвитку та суб'єкти організації / С. В. Вербицька // Вісник Житомирського державного університету. – 2009. – Вип. 45 : Педагогічні науки. – С. 15–19.
3. Волкова Н. П. Педагогіка : посібник [для студ. вищих навч. закладів] / Н. П. Волкова. – К. : Видавничий центр «Академія», 2001. – 576 с.
4. Головатий М. Ф. Соціальна політика і соціальна робота : термінологічний понятійний словник / М. Ф. Головатий, М. Б. Панасюк. – К. : МАУП, 2005. – 560 с.
5. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.
6. Касьяненко М. Д. Педагогіка співробітництва : навч. посібник / М. Д. Касьяненко. – К. : Вища шк., 1993. – 320 с.
7. Кічук Я. В. Соціально-педагогічні умови формування правосвідомості майбутніх учителів у педагогічних коледжах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / Я. В. Кічук. – Одеса, 2002. – 22 с.
8. Класична педагогіка : навч. посібник / [Л. С. Нечипоренко, Я. В. Подоляк, В. Г. Паснюк та ін.]. – Х. : Основа, 1998. – 419 с.
9. Кузьмінський А. І. Педагогіка : підручник / А. І. Кузьмінський, В. Л. Омеляненко. – К. : Знання-Прес, 2004. – 446 с.
10. Плинокос Д. Д. Компаративістський аналіз поняття «іноземний студент». [Текст]. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <<http://journals.uran.ua/index.php/2225-6407>> – Загол. з екрану. – Мова укр.
11. Попадич О. О. Педагогічні умови правового виховання майбутніх фахівців комп'ютерної галузі : дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.07 «Теорія і методика виховання» / О. О. Попадич. – Умань, 2014. – 283 с.
12. Поніманська Т. Дошкільна педагогіка : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Т. Поніманська. – К. : Видавничий центр «Академія», 2004. – 456 с.

REFERENCES

1. Vikipediia. Vilna entsyklopediia [Tekst]. – [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <<http://uk.wikipedia.org/wiki>> – Zahol. z ekranu. – Mova ukr.
2. Verbytska S. V. Mizhnarodna studentska akademichna mobilnist : etapy rozvytku ta sub'iekty orhanizatsii / S. V. Verbytska // Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu. – 2009. – Vyp. 45 : Pedagogichni nauky. – S. 15–19.
3. Volkova N. P. Pedagogika : posibnyk [dlia stud. vyshchyykh navch. zakladiv] / N. P. Volkova. – K. : Vydavnychiy tsentr «Akademiia», 2001. – 576 s.
4. Holovatyi M. F. Sotsialna polityka i sotsialna robota : terminolohichniy poniattiinyi slovnyk / M. F. Holovatyi, M. B. Panasjuk. – K. : MAUP, 2005. – 560 s.
5. Honcharenko S. U. Ukrainnyi pedagogichniy slovnyk / S. U. Honcharenko. – K. : Lybid, 1997. – 376 s.
6. Kasianenko M. D. Pedagogika spivrobotnytstva : navch. posibnyk / M. D. Kasianenko. – K. : Vyshcha shk., 1993. – 320 s.
7. Kichuk Ya. V. Sotsialno-pedagogichni umovy formuvannia pravosvidomosti maibutnykh uchyteliv u pedagogichnykh koledzhakh : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ped. nauk : spets. 13.00.04 «Teoriia ta metodyka profesiinoi osvity» / Ya. V. Kichuk. – Odesa, 2002. – 22 s.
8. Klasychna pedagogika : navch. posibnyk / [L. S. Nechyporenko, Ia. V. Podoliak, V. H. Pasniuk ta in.]. – Kh. : Osnova, 1998. – 419 s.
9. Kuzminskyi A. I. Pedagogika : pidruchnyk / A. I. Kuzminskyi, V. L. Omelianenko. – K. : Znannia-Pres, 2004. – 446 s.
10. Plynokos D. D. Komparatyvistskyi analiz poniattia «inozemnyi student». [Tekst]. – [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <<http://journals.urau.ua/index.php/2225-6407>> – Zahol. z ekranu. – Mova ukr.
11. Popadych O. O. Pedagogichni umovy pravovoho vykhovannia maibutnykh fakhivtsiv komp'uternoï haluzi : dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ped. nauk : spets. 13.00.07 «Teoriia i metodyka vykhovannia» / O. O. Popadych. – Uman, 2014. – 283 s.
12. Ponimanska T. Doshkilna pedagogika : navchalnyi posibnyk dlia studentiv vyshchyykh navchalnykh zakladiv / T. Ponimanska. – K. : Vydavnychiy tsentr «Akademiia», 2004. – 456 s.

Статтю подано до редакції 10.03.2016 р.